

Sociološki aspekti strahopoštovanja

Obad, Anamarija

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:550692>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-04**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Anamarija Obad

**SOCIOLOŠKI ASPEKTI
STRAHOPOŠTOVANJA**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

ANAMARIJA OBAD

**SOCIOLOŠKI ASPEKTI
STRAHOPOŠTOVANJA**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Erik Brezovec

Zagreb, 2022.

Sažetak

Cilj ovog rada je kroz postojeću literaturu različitih područja razmotriti složenu emociju strahopoštovanja. Strahopoštovanje je prema Zoranu Milivojeviću (2000.) „vrsta straha i nije oblik poštovanja. Subjekt se plaši da će ga, ukoliko se ne ponaša prema objektu s poštovanjem, objekt, koji je moćniji od njega, kazniti ili uništiti. Strahopoštovanje je sinonim za ponizno poštovanje. Zbog tog strahopoštovanje spada u odnos antipatije za razliku od poštovanja koje je odnos simpatije“ (str. 498). Temeljni dio rada nalazi se u pronalasku mjesta emocije strahopoštovanja unutar sociološke teorije. U radu se kroz povijesni prikaz razvoja teorija sociologije emocija, te kroz različita područja znanosti koje u svojoj teoriji sadrže strahopoštovanje pokušalo ukomponirati strahopoštovanje unutar dvije sociološke teorije. Ta složena emocija je u različitim područjima uzrokovana na različite načine, te isto tako ima i različite posljedice koje slijede iza nje. Fokus ovog rada je, osim ukazati na što veći broj uzroka i posljedica strahopoštovanja, na negativnom strahopoštovanju u interakcijama među akterima. To će biti prikazano kroz teoriju dramaturškog pristupa koja se temelji na radovima Ervinga Goffmana *Kako se predstavljamo u svakodnevnom životu*, te prema teoriji tržišta ličnosti temeljenoj na djelu Charlesa Wrighta Millsa *Bijeli ovratnik*. Analiza je pokazala kako ne postoji jasna i jednoprihvaćena definicija strahopoštovanja. Emociju strahopoštovanja moguće je pronaći unutar raznih socioloških teorija, no jasno definiran utjecaj emocije strahopoštovanja na društvo i društva na izazivanje emocije još nije nigdje jasno prikazan.

Ključne riječi: strahopoštovanje, sociologija emocija, tržište ličnosti, teorija dramaturškog pristupa

Sadržaj:

1.	Uvod.....	1
2.	Povijest emocija u sociologiji.....	1
2.1.	Strahopoštovanje u klasičnim sociološkim teorijama.....	3
2.2.	Religijski uzrokovano strahopoštovanje.....	4
3.	Teorija emocija.....	4
4.	Psihološko razmatranje nastanka i razvoja strahopoštovanja.....	6
5.	Uzroci strahopoštovanja.....	7
6.	Posljedice strahopoštovanja.....	8
6.1.	Negativno strahopoštovanje.....	8
7.	Kako se predstavljamo u svakodnevnom životu.....	8
8.	Strahopoštovanje na tržištu ličnosti.....	11
9.	Zaključak.....	13
	Literatura.....	15

1. Uvod

Ako ste se ikada našli u situaciji da promatramo zvijezde padalice, nevjerojatnu ljepotu izoliranih krajolika, ili slušate govor politički istaknute osobe što je u vama izazvalo ubrzane otkucaje srca, možda čak i da ste se „zaledili“ u trenutku i naježili se, tada ste možda iskusili složenu i intenzivnu emociju strahopoštovanja. Iskustvo strahopoštovanja uspijeva nas natjerati da skrenemo pažnju s nas samih i učiniti nas djelom nečeg većeg. Strahopoštovanje je emocionalna reakcija na prisutnost nečega iznimno prostranog što prkosi nečijem naviknutom referentnom okviru u nekoj domeni i nadilazi nečije trenutačno razumijevanje (Keltner i Haidt 2003; Shiota i sur. 2007).

U najopsežnijoj analizi strahopoštovanja do danas, Keltner i Haidt (2003) sintetizirali su religijske, filozofske, sociološke i psihološke perspektive o prirodi i pojavi strahopoštovanja. Njihova analiza povezivala je iskustva koja izazivaju strahopoštovanje kao ona koja karakterizira percipirana prostranost (nešto većeg opsega od sebe, ili što predstavlja značajan izazov uobičajenom razumijevanju) i potreba za akomodacijom (motivacija za ažuriranje shema kako bi se bolje razumio svijet). Cilj rada je proučiti na koji način strahopoštovanje u interakciji djeluje na aktere, kojima ne znamo društveni status i ulogu, te kako to utječe na pokušaj kontrole impresija drugoga. Svrha rada je napraviti pregled teorija sociologije emocija na primjeru strahopoštovanja u svakodnevnoj interakciji kako bi iznijeli rezultate takvih interakcija i prikazali u kojoj mjeri mogu izmijeniti ponašanje i djelovanje pojedinca.

2. Povijest emocija u sociologiji

Barbalet J. u djelu *Emotion, Social Theory, and Social Structure: A Macrosociological Approach* (1998.) ima za cilj prikazati emocije u središnjoj ulozi svakodnevnih operacija ne devijantnih struktura socijalne interakcije. On smatra emociju središnjom i ne devijantnom u svakodnevnom djelovanju društvenih procesa (Barbalet 1998.; 4). Barbalet svoje djelo započinje s pitanjem mjesta emocija u sociologiji, a time i u društvenim procesima. Uloga emocija u društvenom životu je više-manje konstantna, no neovisno o tome, s emocijama se u društvenoj analizi pristupalo a drugačiji način. Jedan od razloga zašto su se razmatrale emocije u sociologiji je taj što se sociologija bavi društvenim pojavama, a emocije su društveni fenomen. Različita istraživanja s područja antropologije, povijesti i sociologije ukazala su da su obrasci emocionalnih iskustava različiti u različitim društvima. Zbog toga se emocije mogu smatrati rezultatom ili učinkom društvenih procesa. Drugi razlog je taj da su emocije na neki način neophodne za objašnjenje samih temelja društvenog ponašanja.

Barbalet takav pristup smatra dovoljnim uzročnikom za opiranje sociologa i ne prihvaćanja ideje da su emocije društveni uzrok više nego društvena posljedica. Barbalet tvrdi da je jedini dobar razlog da ponudimo sociološko objašnjenje emocija jest ako je emocija sama po sebi značajna u konstituciji društvenih odnosa, institucija i procesa. Barbalet naglašava da, dok je emocija općenito apstraktna kategorija, iskustvo se uvijek odnosi na određene emocije. Te još bitnije, dok emocionalni osjećaji imaju tendenciju pretapanja jedni u druge, posebnost emocije treba pronaći u njezinim društvenim izvorima i posljedicama (1998).

Simonović u svojem radu *Prema sociologijskoj konceptualizaciji emocija* (2008.) ukazuje na pitanje “o tome da li emocije utječu na društvenu strukturu i procese ili su posljedica njihovih utjecaja“ (2008.). Poput Barbaleta, Simonović iznosi dva pristupa emocijama (prema Terpe, 1999.) kod koje su emocije promatrane kao zavisna i nezavisna varijabla. U slučaju kada im je pristupljeno kao zavisnoj varijabli shvaćene su „kao posljedica društveno-kulturnih odnosa i posljedica društvenih značenja koji proizlaze iz kulturalnih obrazaca“ (Simonović, 2008.). U kreiranju društvene stvarnosti sudjeluju emocije kao nezavisna varijabla (2008.).

Emocije postavljene kao zavisne varijable predstavljaju objektivni fenomen. Objektivan pristup definiran je interakcijom i odnosima (Simonović, 2008). Primjere u korist te tvrdnje možemo naći kod Kempera razmatrajući kategorije moći i statusa i Hochschildea (2003.), kroz društvene uloge. S druge strane, tijekom stvaranja društvenih odnosa emocije igraju nezaobilaznu ulogu ključne varijable koja nadalje konstruira stvarnost (Collins, 1990; Terpe, 1999.). Time je izgrađen uzročno posljedični odnos između emocionalne konstrukcije stvarnosti koja obrazlaže nastanak društvenog realiteta (Collins, 1990; Terpe, 1999). Uz sve dosad navedeno Kemper (1978, 1990.) je pružio doprinos u razmatranjima o nastanku emocija, te je ponudio dvije mogućnosti; biološki i konstruktivistički. „Prema prvom, emocije su biološki utemeljene te uvjetovane genetskim nasljeđem, dok su prema drugom gledištu uvjetovane društvom i kulturom“ (Simonović, 2008.). Argument iza kojeg Kemper stoji je da samo integracijom biološke i konstruktivističke analize može dovesti do razumijevanja. Kemper (1978., 1990.) nastoji integrirati oba pristupa uz argumente da samo međudnos ove dvije razine analize može pomoći „u razumijevanju društvenih procesa i emocija, pretpostavljajući da su emocije istovremeno biološki utemeljene i društveno konstruirane, te ih sociologija treba razmatrati s obje pozicije“ (Simonović, 2008.; 152). Emocije su posljedica društveno-kulturnih odnosa, te su istovremeno kreirale novu stvarnost na različite načine. Jedna od najsloženijih i tajanstvenih emocija koja uspijeva potaknuti i negativne i pozitivne posljedične reakcije, te istovremeno i graditi novu stvarnost je strahopoštovanje.

2.1. *Strahopoštovanje u klasičnim sociološkim teorijama*

Emociju strahopoštovanja u sociologiji možemo pronaći u odnosu moći i održanja društvenog reda. Prema Keltner i Hadit (2003.) Max Weber je u svojoj analizi karizme i karizmatičnog vođe pronicljivo ukazao na emociju strahopoštovanja. U Weberovom radu ukazano je na povijesne situacije u kojima se društvene skupine, polazeći s pozicije patrijarhalnih ili birokratskih modela organizacije društva, u slučajevima krize, okretale i svoje povjerenje ukazivale karizmatičnom vođi. Specifičnost karizmatičnog vođe je što izaziva strahopoštovanje kod ljudi zbog svoje mogućnosti da izvodi čuda ili herojska djela. Karizma manifestira svoju moć iznutra i u određenim formama uspijeva promijeniti i racionalna i tradicionalna pravila. Ljudi prilikom svjedočenja djelima karizmatičnog vođe imaju tendenciju mijenjati se iznutra i posljedično mijenjati i društvo. Dok s druge strane, birokratski pokreti transformiraju društvo „izvana“ materijalnim promjenama i promjenama društvenog poretka. Prema Keltner i Hadit (2003.) strahopoštovanje provodi unutarnje podčinjenje jedinstvenom i apsolutno specifičnom te samim time i božanskom. U tom apsolutno empirijskom i vrijednosno slobodnom smislu, karizma je specifično revolucionarna sila u povijesti. Weberova analiza je ukazala kako jedna karizmatična osoba može promijeniti stavove većih skupina ljudi izazivajući strahopoštovanje i inspirirajući ih da i sami djeluju herojski stavljajući druge na prvo mjesto i pomažući im.

Svrstavanje Webera u razmatranja o emocijama u sociologiji protivio se Barbalet. Brojni teoretičari tvrdili su da je Weber sociolog koji je prepoznao eksplanatornu važnost emocija. Weber je svakako imao koncept idealnog tipa "afektnog djelovanja"; ali ta je kategorija primarno rezidualna i nije pozitivno korištena u Weberovom empirijskom radu. Postoje, zapravo, mnoge reference na emocije u Weberovim radovima. Weber inzistira na nužnosti strasti u pozivu znanosti. Emocija je također važna u Weberovoj raspravi o protestantskoj etici i duhu kapitalizma. Weberov prikaz emocija nije sam po sebi ozbiljno pogrešan, već je povezan s izbacivanjem emocija iz sociologije. Uspon Weberovih zaključaka u novijoj sociologiji bio je rezultat trenda koji je k srcu primio Weberovu ideju da sve veća racionalizacija svijeta znači sve manji značaj emocija u ljudskim poslovima i ponašanju. Iako je Weberova ideja pogrešno shvaćala odnos između racionalnosti i emocija, bila je prihvaćena iz niza razloga. Budući da je prihvaćena, dovela je do oblikovanja sociologije bez emocija. To postavlja pitanje kako objasniti činjenicu da je, u svom formativnom razdoblju, sociologija tipično nudila objašnjenja društvenih procesa u terminima emocija, ali je onda to prestala činiti i danas to čini rijetko (Barbalet, 1988.).

2.2. *Religijski uzrokovano strahopoštovanje*

Prema Guardiniu (2006.) strahopoštovanje je „neobična riječ, ta složenica od “straha” i “poštovanja”! Strah koji iskazuje poštovanje; poštovanje koje je popraćeno strahom - kakav bi to mogao biti strah. Očito ne takav kakav spopadne čovjeka pred nečim što nanosi štetu ili prouzrokuje bol. Strah o kojemu ovdje treba govoriti ne bori se i ne bježi, ali on zabranjuje nasrtanje, drži razmak, ne dodiruje ono časno svojim vlastitim dahom“ (str. 214). Guardini opisuje pojam strahopoštovanja, razvija definiciju te emocije pridodajući joj karakteristike poput; puta ka razumijevanju, osjeta Svetog i nepristupačnog koje u dosadašnjem iskustvu života „zaokružuje sve visoko, snažno i sretno“ (str.215). Bitnu stavku koje strahopoštovanje u čovjeku budi je ta da se pojedinac u tom trenutku odriče želje za posjedovanjem i korištenjem u vlastite ciljeve (Guardini, 2006.; 214-215).

Strahopoštovanje, kao kombinacija straha, štovanja i čuđenja inspirirano nečim veličanstvenim, moćnim ili uzvišenim, usmjerava nas prema drugim ljudima, idejama i okolini. Pritom se pretpostavlja da strahopoštovanje potiče osjećaje "jedinstva" s drugima i jače grupne povezanosti, što navodi pojedince da daju prednost grupnim ciljevima nad vlastitim ciljevima i promiče prosocijalno ponašanje. O čemu je pisao i Durkheim promatrajući rituale. Promatrajući rituale ustanovio je da kolektivno uzbuđenje oko rutinskog štovanja totema u različitim kulturama budi jednak osjećaj kolektivnog zajedništva zbog čega pojedinci imaju osjećaj pripadnosti nečem većem od njih, te osjećaj poniznosti pred istim (Keltner i Haidt, 2003).

3. **Teorije emocija**

Utjecaj emocija ne prolazi ne zapaženo ni prilikom razmišljanja o njima kao biološkim adaptacijama (Simonović, 2008.). Emocije tijekom razvoja društva su pronašle svoje mjesto u evolucijskom pristupu u ulozi smjernica za evolucijsku prednost, kažu Kardum i Gračanin (2004). Pronalazak partnera, odgajanje potomaka, udruživanja i izbjegavanje opasnosti neke su od njih, a definirane su kao „sinkronizirana reakcija na događaje koji su važni za opstanak, ciljeve i potrebe čovjeka te zajednice. Situacije koje su bile važne za preživljavanje čovjeka kao što su borba, gubitak statusa, odnosi u zajednici i reprodukcija, doveli su do selekcije adaptacija u kojima su se razvile emocije“ (2008.). Emocije su stari mehanizmi koji su se razvili procesom evolucije kako bi stvorili rješenje između raznih podsustava u organizmu i organizma s okolinom s ciljem opstanka ljudske vrste (Simonović, 2008; 151).

Prema Simonović (2008.) sociologija je u svoj široki teorijski opus unijela i teorije emocija. Njih šest objašnjava u radu Prema sociologijskoj konceptualizaciji emocija (2008.). Teorija moći i statusa koju su razrađivali Kemper (2006.), te Turner i Stets (2006.) promatrali su koliko utječu moć i status na pobuđivanje emocija. Njihova osnova teza je „da akteri/ce na višoj poziciji moći i statusa iskušavaju zadovoljstvo te pozitivne emocije (pouzdanje, zadovoljstvo) dok oni/e na nižim pozicijama iskušavaju manjak samopouzdanja i negativne emocije (strah, krivnju, depresiju, ljutnju)“ (2008.;151). Barbalet (2001.) se tom istom problematikom bavio na makro razini i ustanovio da postoji različita podjela straha, mržnje i samopouzdanja. „Distribucija resursa određuje mržnju onih koji nemaju resurse, a strah kod onih koji primjećuju manjak svoje moći ako sebe smatraju za to odgovornima, te mržnju ako druge za to smatraju odgovornima“ (Simonović, 2008.;152).

Pojmovi ja i identitet su ključni pojmovi teorije simboličkog interakcionizma koji utječu na emocionalno uzbuđenje. Teorija je nastala na temelju Meadovih djela koja stvaraju osnovu za razmatranje pozitivnih i negativnih emocija i njihove povezanosti s potvrđivanjem ili odbacivanjem aktera u društvu, točnije „da potvrdi svoj ja kod ostalih“ (Simonović, 2008.).

Simonović je prema djelima Denzin (1990.) i Hochschild (2003a, 2003b) ukazala na kulturalne teorije koje „naglašavaju kulturalnih vrijednosti i normi koje preko emocionalnih predodžbi oblikuju životno iskustvo“ (Simonović, 2008.; 153).

Teorije razmjene pretpostavljaju da ljude na ponašanje motivira razmjena nagrada i koristi te izbjegavanje štete i kazne. Osnovni model teorije polazi na tvrdnji da ljudi izbjegavaju štetu i teže koristi s ciljem doživljavanja pozitivnih emocija (Simonović, 2008.; 153-154).

Ritualne teorije su koncept „kolektivnog uzbuđenja“ preuzele od Durkheima. Kolektivno uzbuđenje je nastalo u ritualima koji su se koristili totemskim simbolima. „Ritual potiče kolektivno uzbuđenje u kojem se podiže pozitivna emocionalna energija što ima za posljedicu povezivanje s grupnim simbolima, nakon čega raste solidarnost i iskustvo pripadnosti grupi“ (Simonović, 2008.;152) što motivira aktera da traži pozitivne emocije koje ritual stvara.

Teorija dramaturškog pristupa je najrelevantnija teorija ovoga rada. Temelji se na radovima Ervinga Goffmana i pretpostavlja da akteri u svakodnevnom životu u interakciji s drugima predstavljaju idealnu sliku sebe za koju žele da bude društveno prihvaćena i prepoznata. Temelji se na upravljanju impresijama po kojima ljudi izvode uloge za publiku (Simonović, 2008.).

4. Psihološko razmatranje nastanka i razvoja strahopoštovanja

1872. utvrđeno je da emocije i emocionalni izrazi imaju evolucijske korijene kako bi pomogla našim precima da prežive i da se rasprostranjuju, tvrdi Darwin. Na temelju te tvrdnje Allen (2018.) postavlja pitanje zašto je emocija poput strahopoštovanja mogla evoluirati.

Keltner i Haidt su razvili teoriju da postoji iskonsko strahopoštovanje. To strahopoštovanje je pojedinac u mogućnosti osjećati u prisutnosti moćne individue koja ima sposobnost održavanja hijerarhija u društvu. "Ovaj osjećaj vjerojatno uključuje poštovanje, odanost i sklonost podređivanju vlastitih interesa i ciljeva u odnosu na interese i ciljeve moćnog vođe" (Keltner i Haidt, 2003.;755). Drugim riječima, strahopoštovanje promiče društvenu koheziju podržavajući trenutnu grupnu dinamiku. No, kada se traži od pojedinaca da prenesu drugima svoje iskustvo strahopoštovanja imaju tendenciju težiti strahopoštovanju prema prirodi, poput svjedočenja veličanstvenom prizoru u planinama. Oni tvrde da su ti primjeri zapravo primjeri "razrađenog strahopoštovanja", definiranog kao "kulturno specifične norme, značenja i prakse koje kulture grade oko iskonskih emocija" (Keltner i Haidt, 2003). Na tu tezu se povlači ideja da je strahopoštovanje doživljeno kao mehanizam za osiguranje stabilnosti društvenih hijerarhija, ali su ga ljudske kulture prihvatile i proširile kako bi obuhvatile mnoge druge vrste iskustava (Allan, 2018.).

Priroda na prvom mjestu je gledišta koje zastupaju Chirico i Yaden (2018.). Oni tvrde da prirodni prizori koji izazivaju takvo strahopoštovanje ukazuje još jedan razlog zbog kojeg je strahopoštovanje možda evoluiralo (Chirico i Yaden, 2018.). Ova teorija sugerira da se strahopoštovanje prvo razvilo, ne kako bi se održala društvena hijerarhija, već umjesto toga kao signal da su lovci-sakupljači pronašli sigurno okruženje za sklonište. "Ove su uvjeti najčešće ispunjavala uzdignuta mjesta s otvorenim pogledom na okolno područje, a ovaj široki pogled na prirodni krajolik stereotipno je i najrašireniji izazivač strahopoštovanja u suvremenim okruženjima" pišu Chirico i Yaden.

Jedna od evolucijskih teorija se bavi i mogućnošću da strahopoštovanje utječe na poboljšanje kondicije u kojoj strahopoštovanje potiče kognitivnu akomodaciju u okolini punoj informacija. Prema ovoj teoriji, sposobnost strahopoštovanja da pokrene ovu vrstu kognitivne pokretljivosti i odredi prioritet procjene dolaznih informacija mogla bi biti prilagodljiva u svim vrste scenarija. Potvrđujući ovu teoriju, jedno je istraživanje pokazalo da izazivanje strahopoštovanja čini ljude skeptičnijima prema slabim argumentima (Griskevicius, Shiota i Neufeld, 2010.; 170). Takav je skepticizam hipotetski mogao pomoći našim precima u

snalaženju u složenim društvenim interakcijama. U konačnici, samo transcendirajuće funkcije strahopoštovanja, uključujući sposobnost da smanji usredotočenost na sebe i poveća osjećaj povezanosti s drugima vjerojatno su temeljni za njegovu evoluciju. "Pojedinci ostvaruju najviše koristi od članstva u grupi kada su te društvene grupe kohezivne i stabilne, što zahtijeva smanjenje motivacije osobnog interesa svakog pojedinog člana grupe." Stoga je strahopoštovanje možda pomoglo našim precima da budu manje sebični i da se brinu za potrebe svoje grupe, pomažući u preživljavanju grupe (Allan, 2018.; 1-15).

Prelazak na ponovno vraćanje emocija u sociologiju događa se kao posljedica romanticizma, perioda u kojem su emocije imale snažniji naglasak od razuma za određene teoretičare, što je na rijetkima preneseno u daljnja povijesna razdoblja. 1970. godine emocije su se ponovno našle unutar teorija.

5. Uzroci strahopoštovanja

Teoretičari raznih disciplina se slažu da strahopoštovanje uključuje bivanje u prisustvu nečeg moćnog, zajedno povezanim osjećajem podčinjenja i pokoravanja. Strahopoštovanje također uključuje teškoću razumijevanja i spoznavanja koji sa sobom nose osjećaje zbunjenosti, znatiželje i iznenađenja. Keltner i Haidt (2003.) predlažu da iskustvo strahopoštovanja ima dvije središnje kategorije: percipiranu golemost i potreba za akomodacijom. Prostranost može biti stvar same fizičke veličine, ali također može odražavati društvenu važnost, konceptualnu širinu, moć objašnjenja, perceptivno-osjetilne detalje ili količinu neočekivanih informacija (Shiota i sur., 2014.). Keltner i Haidt primijetili su da su druge značajke često bile uključene u opise strahopoštovanja, uz navedene oni predlažu i pet perifernih kategorija koje mogu nadopuniti iskustvo strahopoštovanja, a to su: prijetnja, ljepota, sposobnost, vrlina i nadnaravna uzročnost (Keltner i Haidt, 2003.; 755). U njihovom istraživanju temeljne su značajke bile su gotovo univerzalno prisutne i u znanstvenim i u laičkim opisima, ali su periferne značajke varirale od opisa do opisa.

Na temelju ovog prototipa uzročnika strahopoštovanja, Keltner i Haidt (2003.) predložili su funkcionalistički prikaz strahopoštovanja kao potrebe za stabilnom društvenom hijerarhijom. Oni su na "iskonsko" strahopoštovanje gledali kao na reakciju na moćnog vođu, promičući pasivnost i povećanu pažnju, a time i predanost i podređivanje osobnih interesa. Doživljaj strahopoštovanja u prisutnosti ljepote, sposobnosti ili vrline odražava generalizaciju funkcije strahopoštovanja koja jača status na druge attribute koji su također povezani s moći.

Glavni uzroci koji izazivaju strahopoštovanje su priroda, duhovna i vjerska iskustva te prijetnja i strah.

6. Posljedice strahopoštovanja

Allan (2018.) ukazuje na ključnu značajku osjećaja strahopoštovanja, a ta je smanjeni osjećaj sebe, navodno kao odgovor na opažanje prostranstva. Pokazano je da je veća vjerojatnost da će sudionici izjaviti da se osjećaju malima ili beznačajnima, ali i povezanima sa svijetom; da su bili u prisutnosti nečeg većeg od sebe, i nesvjesni vlastitih briga; i da nisu željeli da iskustvo završi. Piff i sur. (2015.) pokazali su da su dispozicijsko i situacijski inducirano strahopoštovanje povezani s prosocijalnijim ponašanjem te da je odnos strahopoštovanja i prosocijalnosti posredovan smanjenom percepcijom sebe, pojedinac ima potrebu donirati, pozitivniji je i ima veću želju pomagati ljudima oko sebe. Strahopoštovanje je također povezano s iskrivljenjima u subjektivnoj percepciji vremena u kojima vrijeme djeluje da traje dulje te je fizička reakcija aktera u društvu samim time usporenija i mirnija, točnije manje nestrpljiva. Ova iskrivljenja u percepciji vremena mogu biti povezana sa zamrzavanjem ponašanja, još jednom značajkom strahopoštovanja. Joye i Dewitt (2016.) posebno su ispitivali strahopoštovanje u odnosu na gledanje visoke, monumentalne arhitekture i otkrili da je gledanje fotografija monumentalnih naspram malih zgrada dovelo sudionike ne samo do toga da izvijeste o osjećaju "smrzavanja", već i da odgovaraju sporije u zadatku ručnog klikanja, što sugerira stvarno zamrzavanje ponašanja.

6.1. Negativno strahopoštovanje

Postoji malo analiza na temu negativnog strahopoštovanja koje je karakterizirano više strahom nego iznenađenjem. Ta činjenica djeluje iznenađujuće, s obzirom na to da su Keltner i Haidt (2003.) predložili "iskonsku" verziju strahopoštovanja temeljenu na prijetnji: reakciji straha prema moćnom vođi, praćenu pasivnošću i povećanom pozornošću. Međutim, razlog je jednostavan: kada se od sudionika traži da se prisjete iskustva koje izaziva strahopoštovanje, oni se većinom prisjećaju pozitivnih iskustava, opisujući neizmjernu prirodnu ili umjetničku ljepotu ili nadahnjujuća postignuća drugih (Shiota i sur., 2007.).

7. Kako se predstavljamo u svakodnevnom životu

Goffman u svom djelu *Kako se predstavljamo u svakodnevnom životu* (2000.) iznosi teorijsku osnovu koja je našla svoje mjesto u sociologiji emocija. Naše predstavljanje u svakodnevnom životu izgleda poput dramaturškog djela u kojem mi kao akteri predstavljamo

drugima idealnu sliku sebe, a kako bi ih uspjeli uvjeriti u tu sliku koristimo se „konceptima upravljanja impresijama po kojima ljudi izvode uloge za društvenu publiku“ (Simonović, 2008.; 152) Prema Turner i Stets (2005.) potreba za upravljanje impresijama dolazi kako bi akter koji ih koristi bio u mogućnosti uskladiti svoje ponašanje s kulturnim pravilima o emocionalnom ponašanju.

Akteri u svojem svakodnevnom životu ulažu napore kako bi oni sami strategijski odigrali scene koje nalažu kulturalne skripte, oni kako bi se prezentirali u skladu s „skladu s emocionalnom ideologijom, koja precizno definira koje se emocije u kojem kontekstu smiju i trebaju izraziti“ (Simonović, 2008.). Stoga je posljedica takvog djelovanja, kako napominje Hochschild, manipulacija emocionalnog izražavanja prema normama osjećanja u datoj kulturi koja obuhvaća „mikro-ekonomsku i mikro-političku“ prednost u interakciji, na svakodnevnoj razini. Kultura je odrednica emocija koje se smiju izraziti u određenom kontekstu stoga su akteri primorani upravljati emocionalnim impresijama, pri čemu se najčešće radi o konfliktu između emocionalnih pravila i ideologije te stvarnih osjećanja.

Ako u ovu teoriju uključimo psihološke teze o strahopoštovanju imamo povod usmjeriti se na odnose licem u lice djelovanja. Prema Milivojevićevu djelu Emocije-psihoterapija i razumijevanje emocija (2000.); „strahopoštovanje je vrsta straha i nije oblik poštovanja. Subjekt se plaši da će ga, ako se ne ponaša prema objektu s poštovanjem, objekt, koji je moćniji od njega, kazniti ili uništiti. Strahopoštovanje je sinonim za ponizno poštovanje. Zbog tog strahopoštovanje spada u odnos antipatije za razliku od poštovanja koje je odnos simpatije“ (str. 498).

Erving Goffman u svojem djelu Kako se predstavljamo u svakodnevnom životu kroz dramaturški pristup pokušava prikazati kako se pojedinci kreću po “pozornici“ ovog svijeta. Već na samom početku navodi različite informacije o akteru i njegovu životu koje prilikom zauzimanja vlastite uloge imamo potrebu znati. Te informacije su najčešće opći društveno-ekonomski status, poimanje sebe, stav prema njima, njegova kompetentnost, koliko mu se može vjerovati, itd. (Goffman, 2000.;11). Tim znanjem koje smo u mogućnosti sakupiti o osobi lakše definiramo situaciju/predstavu u kojoj se nalazimo što omogućava da svaka osoba u interakciji zna što joj je za očekivati i kako se ponašati. Za Goffmana u metaforičkom smislu; Cijeli svijet je pozornica, na kojoj u skladu s našim okruženjem prezentiramo idealnu i odgovarajuću verziju sebe. Aktivni akter (glumac) djeluje u svojoj okolini i interakciji s drugima (pasivnim akterima-publikom) priželjkujući željeni ishod situacije u kojoj predstavlja

svoju ulogu u društvu točno onakvom kakvom ju sam zamišlja, a da prilikom bivanja u ulozi nitko od publike ne zamijeti kako to nije realna ni prava slika aktera. Strahopoštovanje ima specifičnu definiciju, a prema Milivojeviću (2000; 13), ona je spoj iznenađenja i straha, zbog kojeg iskustva biti i pozitivna i negativna.

U ovom paragrafu je primarni fokus na negativno strahopoštovanje. Gordon, Stellar, Anderson, McNeil i Loew (2017.) otkrili su da se negativno strahopoštovanje razlikuje od pozitivnog strahopoštovanja u smislu svoje podloge procjene, subjektivnog iskustva i fizioloških korelata. Ta podloga procjene temelji se baš na početnim informacijama koje prikupimo o osobi. Subjektivno iskustvo nam omogućava kopiranje prethodnog znanja iz jedne situacije s osobe na novu (drugu) osobu s kojom se sada nalazimo u interakciji. Zauzimajući ulogu biramo idealnu verziju sebe, najčešće je to uloga u kojoj smo jednaki publici (pojedincu ili grupi), s ciljem kako bi se prikazali što bolji u očima promatrača možemo se dovesti u neželjenu situaciju u kojoj je u nama izazvan osjećaj strahopoštovanja. Naravno, to je u slučaju da prezentiramo više nego zapravo možemo i znamo. Akterova izražajnost obuhvaća dvije vrste znakovne aktivnosti; ekspresije koje smo prezentirali našoj publici i ekspresije koje se ne podudaraju s onima koje smo odali, one koje nas odaju. Nesigurnost zbog nedostatka (ekonomskog, intelektualnog, fizičkog, socijalnog...) prilikom takvog djelovanja nas može otkriti. Prvenstveno u takvoj interakciji ako smo prozvani zbog svojeg nedostatka doživljavamo šok i iznenađenje koje odmah prati strah. Tendencija da se zamrzemo u datom trenutku i shvatimo koliko smo „mali“ naspram veličine koju imaju drugi u našoj publici, dovodi nas u stanje neznanja što će se dalje dogoditi. Istovremeno zadržavamo poniznu poziciju dok ne prikupimo daljnje informacija. Kada naš ekspresivni repertoar (fasada), koji svjesno ili nesvjesno koristimo tijekom nastupa i koji čini važan dio predstave o samome sebi dođe u situaciju koja je ekspresivno nespojiva s akterovim utiskom nastaju tri razine društvene stvarnosti. Prva je razina kada je strahopoštovanje izazvano u nama prilikom interakcije s drugom osobom, dovedeni smo u situaciju koja nema jasan ishod. Jedan mogući ishod je ishod urušavanja nastupa s pozicije društvene interakcije koja se prekida u nelagodi i zbunjenosti te ostavlja nedefiniranu situaciju i dotadašnja pozicija možda postane neodrživa (Goffman, 2000.; 241).

Druga razina i moguća posljedica je posljedica pozicije individualne ličnosti. Često se događa da pojedinac previše zaplete svoj ego u identifikaciju s konkretnom ulogom, ustanovom ili grupom, te u svoju predstavu o samome sebi kao o nekome tko ne narušava društvenu interakciju i ne iznevjeruje društvene jedinice koje od te interakcije zavise, kada dođe do

narušavanja, može se dogoditi da predstave o sebi oko kojih je ličnost izgrađena dožive diskreditaciju (Goffman, 2000; 243).

Treća razina može imati dalekosežnije posljedice, sa svakim nastupom u kojem pojedinac izvodi svoju ulogu, publika prihvaća ja koje pojedinac projicira tijekom tekućeg nastupa kao odgovorni predstavnik svoje grupacije, svog tima ili svoje ustanove. Taj konkretan nastup je za publiku prikaz sposobnosti aktera, čak i u slučaju da izvodi bilo koju scensku ulogu. Društvene jedinice (u širem smislu poput timova ili ustanova) svaki puta kada pojedinac izvodi ulogu, ta ustanova se testira, a trajna reputacija se riskira. Ako se uloga koju akter igra ne odvije očekivano, moguće posljedice su uništenje reputacije ustanove, uništenje društvene interakcije i uništenje reputacije pojedinca kao čovjeka i kao njegove uloge koju je izvodio. To su moguće posljedice urušavanja nastupa s pozicije društvene strukture. Akter u tim slučajevima nakon iskustva strahopoštovanja ima mogućnost postati pasivan promatrač s povećanom pozornosti (Goffman, 2000.;243).

8. Strahopoštovanje na tržištu ličnosti

Prema Peračkoviću (2010.) djelo Ch. W. Millsa Bijeli ovratnik (2002.) dugo je bilo jedino djelo sociološke tradicije koje je „bilo usredotočeno na eksploataciju, proletarizaciju i diskriminaciju u tercijarnom sektoru“ (str. 130). Mills je tada ustvrdio da ekspanzijom tercijarnog sektora dovodi do pomaka zaposlenja unutar kapitalističkih društava s „vještine baratanja predmetima, do vještine baratanja ljudima“. Mills iz tog razloga naziva tercijarni sektor u kapitalističkom društvu tržištem ličnosti (Peračković, 2010.). Osobnost pojedinaca u tercijarnom sektoru dobila je cijenu. Ta tržišna vrijednost njihove ličnosti pridonijela je pojedincima u njihovu osobnu korist. Ljubazni trgovac koji je drag, simpatičan i pristojan prema svojim klijentima prije će imati kupce koji se vraćaju njegovim uslugama nego kompeticiji koja ne stavlja svoju osobnu ličnost na prodaju. „Za Millsa je to značilo da ljudi zapravo prostituiraju svoju ličnost da bi stekli osobnu korist“ (Peračković, 2010.;130) Zaključak koji je Mills izveo iz promatranja tada novog tržišta ličnosti je da društvo kreće više prema obmanama i manipulacijama kako bi zaradili za život. Iskrenost, ljubaznost i pozornost postali su samo krinka. U današnjem društvu, sedamdeset godina nakon što je Ch. W. Mills ukazao na novu vrijednost na tržištu došlo je do daljnjeg produbljivanja tržišta. Mills u svojoj knjizi navodi kako je došlo do promjene u strukturi moći unutar tvornica, danas korporacija. Razvojem tercijarnog sektora i kretanjem ka sve razvijenijem kapitalističkom društvu, došlo je i do ukidanja starih i razvoja novih poslova unutar hijerarhija tvornica i kompanija.

Prije su radnici imali jednu osobu nad sobom koju je postavio vlasnik-nadzornika. Nadzornik je znao svaki dio posla i služio kao mentor i moćnik istovremeno. Njegov posao je bilo komplicirano naslijediti i za mogućnost takve prilike radnici su učili od njega. On je bio osoba na tvorničkom podiju koja je izazivala strahopoštovanje. Posljedica takvog strahopoštovanja je među radnicima donosila osjećaj kolektiviteta, i osjećaj da su dio nečeg većeg što je nad njima. Takva struktura razvojem tercijarnog sustava, promjenom hijerarhije i razvojem tržišta ličnosti se raspala. Razlozi koje navodi autor leže u tome što sada nadzornik ima više ljudi nad njime. Menadžeri su postali sve šire rasprostranjeni i sve aktivnije uključeni u postavljanje moći nad radnicima, kojima više niti nadzornik nije mogao pomoći. Prethodno je nadzornik rješavao probleme unutar tvornice s vlasnikom same tvornice, a sada je morao početi odgovarati menadžerima koji su informacije prenosili dalje. Organiziranjem sindikata, mali čovjek (do sada na poziciji ispod nadzornika) je dobio riječ i mogućnost pregovora s upravom. Uprava više nije jedan vlasnik, već se radi o podijeljenom vlasništvu u cilju profitiranja. Nema jedne osobe kojoj se radnik sada obraća, radnik sada ima strahopoštovanje prema samoj instituciji za koju radi, a ne prema pojedinačnoj osobi. To strahopoštovanje usmjereno prema instituciji sada iz samog radnika izvlači potrebu za trgovanjem svojom ličnošću kako bi brže napredovao na hijerarhijskoj piramidi. U strahu od otkaza ne protivi se kapitalističkom sustavu, a u potrebi za napredovanjem, prodaje svoju ličnost i trudi se kompaniji nuditi kvalitetniji, brži i profitabilniji rad. Iako su menadžeri postali nova elita društva (Mills, 2002. [1956.]; 220), oni koji upravljaju radnicima, oni koji imaju sve što se može imati, zapravo u hijerarhiji kompanija, oni su postali samo raštrkani moćnici, koji nemaju prevelike moći. Vlasnici sada rijetko imaju direktno vezu sa kompanijom, jer je previše podijeljenog vlasništva. Moć nad zemljišnim posjedovanjem je postala depersonalizirana i posrednička (str. 222).

Pojedinci u upravi su se fokusirali na različite osobne ciljeve što je rezultiralo i time da radnik sada ne smije biti opredijeljen ako želi dugoročno nastaviti svoje poslovanje. S promjenom jedne osobe u strukturi uprave, ukoliko se pojedinac ne slaže s određenim ekonomskim, socijalnim ili političkim ciljem ima šansu samo na temelju svojih uvjerenja postati potrošna roba. Tada radnik prodaje svoju ličnost za indiferentnost kojom kroz manipulaciju i obmanu, te potiskivanjem svojih vlastitih uvjerenja, zadovoljava uvjerenja nadređenih te se uspijeva nadići nad problemima koji nadolaze. U ovom slučaju emocija strahopoštovanja na sebe nadovezuje i samoootuđenje, i pojedinac koji doživljava iskustvo strahopoštovanja zapravo spada u masu. Masa zaposlenika koji u strahu od egzistencijalnih

kriza (zbog mogućeg gubitka posla) cijeni korporaciju u kojoj radi. I neovisno što radniku krade dio ličnosti za koji više ni ne dobiva profit poput radnika u prodavaonici kojem se klijenti vraćaju. Sada radnik prodaje svoju ličnost za sigurnost, a tržišna vrijednost njegove ličnosti pada na cijeni (Mills, 2002. [1956.]; 182-219). Peračković Millsov zaključak izvodi kao „tipičan rezultat i simptom velike prodavaonice koja je temelj sveopćeg nepovjerenja i samootuđenja karakterističnog za stanovnike velegrada“ (Peračković, 2010.; 130).

9. Zaključak

Znanstvenici su strahopoštovanje promatrali kao osjećaj koji preplavljuje osjetila, izazvan individualnom sviješću o ogromnosti svijeta i vlastitoj malenosti u velikoj shemi stvari. Strahopoštovanje je definirano kao neodoljiv osjećaj divljenja ponekad pomiješan s čuđenjem i strahom, a pokazalo se da je povezano s blagostanjem. Rezultati rada upućuju na to da se iskustvo strahopoštovanja razlikuje od ostalih emocija prema svojoj složenosti te zbog različitih uzroka i posljedica iskustva strahopoštovanja. Razlika u shvaćanju strahopoštovanja ovisi o disciplini koja se tom emocijom bavi, no među svim definicijama zajedničko im je što strahopoštovanje čini čovjeka poniznim te ga tjera na osjećaj da postoji nešto veće od njega što mu pojedincu daje osjećaj pripadnosti u svojoj okolini. Podražaji koji izazivaju strahopoštovanje nadilaze granice uobičajnih iskustava.

U današnjem društvu, strahopoštovanje može pronaći svoje mjesto u raznim teorijama. Sociološku vrijednost emocije strahopoštovanja pronalazimo od samih početaka među klasičnim sociološkim teorijama. Na važnost strahopoštovanja u današnjem društvu ukazano je na kraju samog rada u sklopu dvije teorije, kroz teoriju dramaturškog pristupa Ervinga Goffmana, te kroz teoriju tržišta ličnosti Charlesa Wrighta Millsa. U obje je teorije društvena posljedica strahopoštovanja negativna. U teoriji dramaturškog pristupa strahopoštovanje uzrokuje tri razine mogućih posljedica; urušavanje nastupa s pozicije društvene interakcije, urušavanje pozicije individualne ličnosti, te uništenje reputacije ustanove, uništenje društvene interakcije i uništenje reputacije pojedinca kao čovjeka i kao uloge koju je izvodio. U drugoj teoriji, teoriji tržišne ličnosti Ch. W. Millsa promatran je akter u društvu koji se bori za svoj opstanak i egzistencijalni prihod koji ostvaruje zaposlenjem. Kroz negativno strahopoštovanje ovdje je ukazano na probleme koje jedan pojedinac ima unutar institucije za koju radi, te što sve žrtvuje po pitanju svoje ličnosti kako bi preživio zahtjeve i probleme kapitalističkog društva.

Literatura:

„Awe“ Cambridge dictionary <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/awe>

Allan, S.(2018.) The science of awe. Greater good Science Center: UC Berkeley.

Barbalet J (1998) Emotion, Social Theory, and Social Structure: A Macrosociological Approach. Cambridge University Press.

Barbalet J (2009) A Characterization of Trust, and Its Consequences: Theory and Society. 38(4):367-382

https://www.researchgate.net/publication/225553022_A_Characterization_of_Trust_and_Its_Consequences

Bauman Z (2006) Liquid Fear. Polity Press. London

Beck U. (1992) Risk Society: Towards a New Modernity. London/New York: Sage Publications.

Bendelow G and Williams (eds) (1998) Emotion in Social Life: Critical Themes and Contemporary Issues. London/New York: Routledge.

Berger, P.L. i Luckmann, T. (1992) Socijalna konstrukcija zbilje. Zagreb: Naprijed.

Boiger, M. i Mesquita, B. (2012) The construction of emotion in interactions, relationships, and cultures. Emotion Review 4(3): 221–229.

https://www.researchgate.net/publication/232724651_The_Construction_of_Emotion_in_Interactions_Relationships_and_Cultures

Burke, P.J. i Stets, J.E. (2009) Identity Theory. Oxford University Press.

Chirico, A., i Yaden, D. B. (2018.) Awe: A Self-Transcendent and Sometimes Transformative Emotion. In H. C. Lench (Ed.), The Function of Emotions (pp. 221–233).

Clay-Warner, J. i Robinson, D.T. (eds) (2008) Social Structure and Emotion. London: Elsevier.

Collins, R. (1990). Stratification, Emotional Energy, and the Transient Emotions. U: Kemper, D. T. (ur.), Research Agendas in the Sociology of Emotions. (str. 27-57). New York: State University of New York Press.

Cooley, C.H. (1964 [1902]) Human Nature and the Social Order.

Crawley, E.M. (2004) Emotion and performance: Prison officers and the presentation of self in prisons. Punishment and Society 6(4): 411–427.

- De Rivera, J. i Grinkis, C. (1986) Emotions as social relationships. *Motivation and Emotion* 10(4): 351–369
https://www.researchgate.net/publication/227012994_Emotions_as_social_relationships
- Denzin, N. K. (1990). On Understanding Emotion: #e Interpretative-Cultural Agenda. U: Kemper, T. D. (ur.). *Research Agendas in the Sociology of Emotions*. New York: State University of New York Press. (str. 85-116).
- Domazet, Anđelko (2000.) Strahopoštovanje pred životom Alberta Schweitzera. *Socijalna ekologija : journal for environmental thought and sociological research = Socijalna ekologija : Zeitschrift für Umweltgedanken und soziologische Forschung*, Vol. 9 No. 1-2: 35-47.
- Durkheim, E. (2003). Elementarni oblici religijskog života. U: Cvjetičanin, V., Supek, R. (ur.), *Emile Durkheim i Francuska sociološka škola. Sociološka hrestomatija*. (str. 325-417). Zagreb: Naklada Ljevak.
- Fischer, M. A., & Shrout, P. E. (2006). Children’s liking of landscape paintings as a function of their perceptions of prospect, refuge, and hazard. *Environment and Behavior*, 38(3), 373–393.
- Flam, H. i King, D. (eds) (2005) *Emotions and Social Movements*. London/New York: Routledge.
- Furedi, F. (1997./2002./2005.) *Culture od Fear: Risk-taking and the Morality of Low Expectation*, Revised edition. London/New York: Continuum
https://sex.ncu.edu.tw/members/Ho/study/2015fall-global/pdf/Furedi--Culture_of_Fear.pdf
- Goffman, E. (1956) Embarrassment and social organization. *American Journal of Sociology* 62(3): 264–271.
<https://www.d.umn.edu/cla/faculty/jhamlin/4111/2111-home/CD/TheoryClass/Readings/GoffmanEmbarrassment.pdf>
- Goffman, E. (1956) *The Presentation of Self in Everyday Life*. University of Edinburgh, Social Sciences Research Centre. Edinburgh.
- Gordon, A. M., Stellar, J. E., Anderson, C. L., McNeil, G. D., Loew, D., & Keltner, D. J. (2017). The dark side of the sublime: Distinguishing a threat-based variant of awe. *Journal of Personality and Social Psychology*, 113(2), 310–328.
- Graziosi, M. i Yaden, D. (2019): Interpersonal awe: Exploring the social domain of awe elicitors, *The Journal of Positive Psychology*, 16(3):1-9.
https://www.researchgate.net/publication/337260127_Interpersonal_awe_Exploring_the_social_domain_of_awe_elicitors

- Griskevicius, V., Shiota, M. N., & Neufeld, S. L. (2010). Influence of Different Positive Emotions on Persuasion Processing: A Functional Evolutionary Approach. *Emotion*, 10(2), 190–206.
- Guan, F., Chen, J., Chen, O., Liu, L. i Zha, Y. (2019.) Awe and prosocial tendency. *Current Psychology*38(2)
https://www.researchgate.net/publication/332529502_Awe_and_prosocial_tendency
- Guardini, Romano (2006.) Strahopoštovanje. Služba Božja : liturgijsko-pastoralna revija, Vol. 46 No. 2: 214-221. <https://hrcak.srce.hr/file/136839>
- Hochschild, A. R. (2003a). *The Commercialization of Intimate Life*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Hochschild, A. R. (2003b). *The managed heart: Commercialization of human feeling*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Hochschild, A.R.(1979) Emotion work, feeling rules, and social structure. *American Journal of Sociology* 85(3): 551–575.
https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/4118669/mod_resource/content/1/Hochschild%201979.pdf
- Kardum, I., Gračanin, A. (2004.). Emocije kao adaptacije: Pregled evolucijskih shvaćanja emocija. U: Hrgović, J., Polšek, D. (ur.), *Evolucija društvenosti*. (str. 275-291). Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Keltner, D., & Haidt, J. (2003). Approaching awe, a moral, spiritual, and aesthetic emotion. *Cognition & Emotion*, 17(2), 297–314.
<https://greatergood.berkeley.edu/dacherkeltner/docs/keltner.haidt.awe.2003.pdf>
- Kemper TD (ed.) (1990) *Research Agendas in the Sociology of Emotions*. State University of New York Press.
- Kemper, T. D. (1978). Toward a sociology of emotions: some problems and some solutions. *American Sociologist*, 13(1):30-41.
- Krenzer, W. L. (2018.), *Assessing the Experience of Awe: Validating the Situational Awe Scale*. College of Science and Health. Theses and Dissertations. 261. <https://psyarxiv.com/dsytn/>
- Milivojević, Z. (2000[1983]) *Emocije – psihoterapija i razumijevanje emocija*. Novi sad: Prometej.

- Peračković, K. (2010.) (Za)što raditi u postindustrijskom društvu?. Promjene u društvenoj podjeli rada na početku 21. stoljeća. Zagreb: Alinea.
- Piff, P. K., Dietze, P., Feinberg, M., Stancato, D. M., & Keltner, D. (2015). Awe, the small self, and prosocial behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 108(6), 883–899.
- Razavi, P., Zhang, J.Z., Hekiert, D., Yoo, Z.H. i Howell, R.T. (2016) State Cross-Cultural Similarities and Differences in the Experience of Awe. *Emotions* 16(8). 1097-1101.
https://www.researchgate.net/publication/308173856_Cross-Cultural_Similarities_and_Differences_in_the_Experience_of_Awe
- Scholl, W. (2013) The socio-emotional basis of human interaction and communication: How we construct our social world. *Social Science Information* 52(1): 3–33.
https://www.researchgate.net/publication/258190035_The_Socio-Emotional_Basis_of_Human_Interaction_and_Communication_How_We_Construct_Our_Social_World
- Sharma, R., Kabra, B. (2021.) Exploring the emotion of awe. *Shodh Sarita: An international multidisciplinary quarterly bilingual peer reviewed refereed research*. India; Lucknow.
https://www.researchgate.net/publication/353792724_EXPLORING_THE_EMOTION_OF_AWE
- Shiota, M. N., Keltner, D., i Mossman, A. (2007). The nature of awe: Elicitors, appraisals, and effects on self-concept. *Cognition and Emotion*, 21(5), 944-963.
<https://greatergood.berkeley.edu/dacherkeltner/docs/shiota.2007.pdf>
- Shiota, M. N., Thrash, T. M., Danvers, A. F., & Dombrowski, J. T. (2014). Transcending the Self: Awe, Elevation and Inspiration. *Handbook of Positive Emotions*, (c), 362–377.
- Simonović, K. (2008.) Prema sociologijskoj konceptualizaciji emocija. *Socijalna ekologija : journal for environmental thought and sociological research = Socijalna ekologija : Zeitschrift für Umweltgedanken und soziologische Forschung*, Vol. 17 No. 2, 2008.
<https://hrcak.srce.hr/26812>
- Smith-Lovin, L. i Heise, DR. (2016[1988]) *Analyzing Social Interaction: Advances in Affect Control Theory*. Routledge, London.
- Terpe, S. (1999). *Die Schaffung der Wirklichkeit durch emotionale Mechanismen*. Halle:Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg.

- Terpe, S. (1999). Die Schaffung der Wirklichkeit durch emotionale Mechanismen. Halle: Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg. <https://ams-forschungsnetzwerk.at/downloadpub/schaffung%20sozialer%20wirklichkeiten.pdf>
- Tian, Y. i Lu, D. (2015) The Experimental Research on the Influence of Materialism and the Emotion of Awe on Life Satisfaction and Products Preference. Open Journal of Social Sciences Vol.03 No.10, 123-145. https://www.scirp.org/html/20-1760615_60604.htm
- Tudor, A. (2003) A (macro) sociology of fear? The Sociological Review 51(2): 238–256. https://www.academia.edu/586145/A_macro_sociology_of_fear
- Turner, J. H., Stets, J. E. (2011.) Sociologija emocija. Zagreb: Naknada Jesenski i Turk.
- Vrdoljak, M. (2020) Sociokulturni aspekti straha u suvremenom društvu. Diplomski rad. Zagreb: Fakultet hrvatskih studija.
- Wright Mills, C. (2002. [1951.]) White collar: The American Middle Class. New York: Oxford Univerity Press.